

b) Külföldi irodalom.

Graue G.: Zur Gestaltung eines einheitlichen Weltbildes. Anregungen und Fingerzeige. Leipzig (Heinsius Nachfolger) 1906. 263 lap. Ára 4 márka.

Szerző szerényen „ujjmutatásnak“ s „útjelzőnek“ nevezi azt a tartalmas művét, a melylyel egységes világfelfogásra akarja nevelni és vezetni a keresztyén olvasót. „Selbstbewusstsein und Willensfreiheit“ című művét nemrég ismertettük s volt alkalmunk bepillantani erősen iskolázott s mégis mélységes hittű keresztyén vallásos világnézetébe. Művének jellegére vall, hogy azt Hase nagyhirű jenai egyháztörténeti tanszéke örökösének: Nippoldnak „mint a német prot. idealismus lovagias harczosának“ ajánlotta.

A bevezetésben (1—35. l.) azt fejtegeti, hogy az egységes világfelfogásra való törekvés az ember szellemi lényegében gyökerezik. E ponton a tudományos érdekek találkoznak a vallásos és aesthetikai szükségletekkel és képzetekkel. Akár természettudományi, akár történelmi vagy bölcséleti alapon tekintjük a világot, egységesnek akarja azt látni az emberi szellem. Kiválóan összefoglaló és egységesítő jellegű tudomány a philosophia. Szerzőnk erősen vitatja, hogy az egységes világkép megalkotásának útja a tudományos és vallásos erkölcsi érdekek harmónikus összeegyeztetése, a mi csakis azon az alapon lehetséges, hogy szellemünk szabadságát és önálló valóságát valljuk a fizikai élet kényszerűségével szemben. Erre pedig csakis a keresztyénség vallásos erkölcsi világnézete vezethet.

Az első fejezetben (36—92. l.) szembeállítja a Häckel-féle naturalista monismust a vallásos erkölcsi világnézettel. E monismus úgynevezett egységes világnézete szerint nemcsak a külvilág, hanem „az emberi szellemélet is pusztán a fizikai anyagok és erők, közelebbről kémiai energiák produktuma“, miáltal tehát tagadásba veszi a lelki élet önállóságát és sajátos értékét egyaránt. A monismus szerint az egész universum a causalitás és a kényszerűség törvénye

alatt álló ezáltalán perpetuum mobile, a melynek mozgó ereje Häckel „Naturgott“-ja, a létért való küzdelem s annak eszköze az úgynevezett természeti kiválasztás. Ez alapon úgy „az egyes ember egész gondolkozása, érzése és akarata, mint az emberiség kulturális haladása és fejlődése, nemkülönb az emberszeretet s önfeláldozás magasatos erényei, vagy például egy Sophocles, Lessing, Goethe és Schiller ragyogó költészete, egy Aristoteles vagy Kant bölcselete, egy Newton, Kepler, Darwin és Spenczer természet-tudományi vívmányai s a vallás a maga legnemesebb és leggeniálisabb képviselőivel és alkotásaival a mechanice ható természeti erők eredménye és folyománya“, vagyis csupán természeti productumok és érzéki szerveink functiói. Szerzőnk elismeri a létért való küzdelem jótékony „szabályozó“ hatását s a fejlődés fogalmának is óriási jelentőségét, de kimutatja, hogy az még korántsem teszi feleslegessé a szellemi erőket és célokat az emberiség anyagi és szellemi fejlődésében. Így hát a monismus egy minden ízében „vallás-, erkölcs- és tudományellenes“ világnézet.

A második fejezetben (93—174. l.) „a naturalista monismus elsietett következtetéseit“ világítja meg a tudós szerző. Bizonyos nagyvárosi hóbort jellemzi azt az egész kultúremberiség lefoglalásával. Így Ladenburg boroszlói tanár szerint „nemcsak korunk felvilágosított intellectuális műveltségét, hanem még az erkölcsi művelődést is, nevezetesen az erkölcsi eszmék mélyítését és kialakulását s a szabadság, emberi méltóság és jólét modern eszméit is, a melyek a sociális törvényhozásra vezettek, kizárólag a természettudományoknak köszönhetjük“. Pedig tudjuk, hogy mindez elsősorban a klasszikus ókor és főleg a keresztyénség nagy eszméinek és fenkölt alakjainak műve és érdeme. Az úgynevezett exact tudományosságot példának okáért rég megdöntötte Ostwald energia-elmélete s Du Bois Raymond és Helmholtz szerint „a természetismeretnek is határai vannak“, a melyeken túl nem mehet, s ez éppen a szellem-tudományok megoldandó tárgya és feladata. A monismus tételei csak hypothesisek és dogmák, a melyeknek causális nyúge alá akarja foglalni az emberiség egész szellemi életét. A mint már a természeti életben céltudatos erők működnek, úgy még inkább az erkölcsi világ az, a melyben szabadság nélkül erényről és felelősségről szó sem lehet.

Végül a harmadik fejezetben (175—263. l.) „útmutatást“ ad a szerző „az egységes világfelfogás megalkotásához“. A világgép egységes megalkotása nemcsak az emberi intellectuális, hanem egyúttal aesthetikai és vallásos erkölcsi szükségleteivel, törekvéseivel függ össze szervesen s Fichte szerint az embernek tudományos elmélete az ő jellemére és érztudatára is nagy befolyást gyakorol. Itt remekül fejtegeti a szerző az Istennek a világgal való „transcendens és immanens“ viszonyát, a személyes istenség fogalmát, mint az universum egységes létfeltéte-

lét, a világnak folytonos czéltudatos törekvését (Baer elmélete), a személyes Istennek az emberiség történetében s a kegyesek szívében való megnyilatkozását (önkijelentését), az ő ész és szeretet-akarátának folytonos megvalósulását s az ő gondviselésének egyénre és társadalomra vonatkozó erősítő hatását a mindennapi élet forgatagában. Mindez a gondolatkör teljesen ismeretlen az előtt a monismus előtt, mely a világfejlődést a benső isteni erők és célok mellőzésével kizárólag a causalitásban s a létért való küzdelemben látja. Egyedül a keresztyénség vallásos erkölcsi világnézete az, a melyen egységes világfelfogás lehetséges, s a mely optimista érzékkel hiszen az emberiség folytonos és fokozatos haladásában és tökéletesedésében. A czéltudatos világfejlődés eme egységes gondolatának nem mindenkor felelt meg az egyházi keresztyénség, főleg annak pápás alakja a katholicismusban és papiospápasága az orthodox protestantismusban.

Meggyőzően fejtegeti végül a vallásosság és erkölcsiség egymáshoz való viszonyát a keresztyénségben, a keresztyén egyházaknak a világi culturélettel való összeegyeztetését s a modern állam szerepét a művelődésben. Jól mondja, hogy a modern állam ma már arra a meggyőződésre jutott, hogy az ő feladata magasabb annál, mint csak őrködni a nép külső szabadságélete és anyagi érdekei fölött, sőt inkább feladata a népéletnek erkölcsi alapon, a jog alakjában való szervezése s a humanitás, nemzeti érzület és vallásos eszményiség eszméivel való megtöltése (254. l.). Szerzőnek szilárd ker. vallásos erkölcsi meggyőződése erősítőleg hat a művelt olvasóra és Schleiermacher példájára éppen ilyenek számára írta meg valóban tartalmas és tanulságos művét. Ilyen apologetikai jellegű vallásos-keresztyén s mégis meggyőzően tudományos fejtegetésekre ma minden gondolkozó embernek szüksége van.

Sz. M.